

## **Isroil-falastin munosabatlari xxi asrda**

*1-kurs magistranti: Kuchimov Akmal.  
Ilmiy rahbar: dots. M.R. Rahmatullayev.*

XX asrning ikkinchi yarmida boshlangan Yaqin Sharq muammosi XXI asr boshida ham o'z yechimini topmadi. XXI asrda ro'y bergan voqealar Yaqin Sharq siyosiy jarayonlarini keskinlashuviga olib keldi. Falastin-Isroil munosabatlarida keskinlik qaytadan tug'ildi.

2000-yil 25-sentabrda Isroil bosh vaziri Ariel Sharon sharqiy Quddusdagi Al Aqso masjidiga keladi. Bu falastinliklar tomonidan qattiq qoralanib, u musulmon ziyoratgohini iflos qildi, degan bahona bilan Falastin xalqining Isroilga qarshi ommaviy kurashi (intifada)ga olib keladi. Bu jarayon 2000-2003-yillarni o'z ichiga oladi. To'qnashuvlar oqibatida Yosir Arofatning Ramallohdagi qarorgohi Isroilliklar tomonidan egallanib, uning o'zi uy qamog'iga majbur etildi. Isroil hukumatining qarori bilan 2002-yilda 300 km mo'ljallangan Falastin muxtoriyati chegaralari bo'yicha mudofaa devorini qurishga ahd qilinadi. Bu devorning balandligi 10 m, eni 6,5 m.

Bu davrdagi falastinliklar tomonidan amalga oshirilgan ko'plab harbiy harakatlarda asosan g'arb davlatlari tomonidan terroristik tashkilot deb e'lon qilingan "Xamas" va "Islom jihodi"ning qo'li bor edi.

Falastin va Isroil o'rtasidagi 2001-2004-yillardagi nizolar, o'tgan asrning 90-yillari boshida paydo bo'lgan "Falastin muammosini tinch yo'li bilan hal etish tendensiyalarini" yo'qqa chiqardi [1]. Lekin oxirgi yillarda bu muammoni hal etish choralari "Yo'l xaritasi" rejasining paydo bo'lishiga olib keldi. Bu reja AQSh tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, Rossiya, YeI va BMT tomonidan tasdiqlangan. Rejaga ko'ra Falastin muammosini 2005-yilgacha hal etish ko'zda tutilgan. Unga binoan Isroil-Falastin muammosini AQSh, Rossiya, YeI va BMTdan iborat "to'rtlik kelishuvi" ostida bosqichma-bosqich hal etish ko'zda tutilgan. Birinchi bosqichda zo'ravonlik va terroristik harakatlarini yo'q qilish (2003 yilgacha) ko'zda tutilgan. Shuningdek, bu bosqichda, falastinliklarning yashash sharoitini yaxshilash, Falastin davlat institutlarini tashkil qilish, Isroilning 2000-yil 28-sentabrda Falastin hududini okkupatsiya qilgan joylaridan o'z qo'shinlarini olib chiqishi belgilangan. Ikkinchi bosqichda barcha harakatlar vaqtinchalik chegaralar va konstitutsiya asosidagi suverenitetli Falastin davlatini tuzishga qaratiladi (2003-yil iyun-dekabr oylarigacha). Uchinchi bosqichda Falastin-Isroil kelishmovchiligining to'la yakunlanishi va doimiy statuslar bo'yicha kelishilib, nizolarni to'xtatish ko'zda tutilgan. (2004-2005-yillarda). "Yo'l xaritasi" rejasining kamchiliklaridan biri shu ediki, unda Falastin davlatining aniq va oxirgi chegaralari ko'rsatilmagan. Falastin davlatchiligi e'lon qilinganidan keyin tomonlar o'rtasidagi bahs-munozarali masalalar: chegaralar, yahudiy poseleniyalari (manzilgohlar), qochoqlar masalasini hal qilish, Quddusning statusi kabi muammolar keyingi bosqichga surilgan edi. "Yo'l xaritasi" rejasida Falastin avtonomiyasida tub o'zgarishlar bo'lishi aytilgan. Birinchidan, muxtoriyat rahbari terrorchilik harakatlarini to'xtatish, antisemit bo'lmaslik va demokratik saylovlar, iqtisodiy islohatlar o'tkazilishini tashkil qilishi kerak bo'lgan. "Yo'l xaritasi" rejasi falastinliklarning aybi bilan amalga oshmadi. Chunki, Falastin

harakatining tarkibida ham bu paytga kelib jiddiy nizolar va kamchiliklar mavjud edi. Isroil hukumati Yo.Arofatni siyosiy zaiflikda ayblaydi va uning o'rniga boshqa falastinlik arbobning kelishini, shundagina, Isroil avtonomiya rahbariyati bilan muzokaralarga tayyor bo'lishini bildiradi. Ammo o'sha vaqtda buning sira iloji yo'q ekanligini hamma yaxshi bilardi. Shunday bo'lsa-da, AQShning bevosita aralashuvi natijasida Yo.Arofat o'zining ma'lum vakolatlaridan voz kechishga majbur bo'ldi. AQSh, YeI ,qolaversa, Isroil hukumatlarining bosimi natijasida 2003-yilning 10-martida Falastin Milliy Qonun Chiqaruvchi kengashi Falastin muxtoriyatida yangi bosh vazir lavozimini ta'sis etdi. Bu lavozimga FATHning yana bir yirik arbobi Mahmud Abbos tayinlandi.

Shunday qilib, Falastin muxtoriyatida ikkita qariyb teng huquqlarga ega bo'lgan lavozim joriy etiladi. Bosh vazir uchun quyidagi huquqlar berilgan edi:

- vazirlarni tayinlash
- vazirliklarning budjetini aniqlash
- Falastin muxtoriyatidagi xavfsizlik xizmatini nazorat qilish

Prezident Yosir Arofat esa, asosan, tashqi siyosat, davlatlararo munosabat muammolari bilan shug'ullanadigan bo'ladi. 2003-yilning 29-aprelida AQSh, YeI, Misr va Rossiyaning bosimi natijasida M.Abbos shu lavozimga tayinlanadi. 2004-yil oxirida Yosir Arofat vafot etadi. 2005-yil yanvarda Mahmud Abbos FOT raisi va Falastin muxtoriyati prezidenti bo'ladi.

2006-yil Falastin muxtoriyatidagi parlament saylovlarida "Xamas" guruhi g'alaba qozonadi. O'z o'rnida bu guruh tarixi haqida qisqacha: Xamas – Fundamental Falastin harakati. Bu harakat dasturida yagona Falastin davlati Iordan daryosidan tortib O'rta Yer dengizigacha (boshqacha qilib aytganda Isroil davlatining o'rnida ham) bo'lishi kerak deyiladi. Xamas – harakat al mukarrama al islomiya – islom qarshilik harakati, 1987-yil 14-dekabrida G'azo shahrida Shayx Ahmad Yosin tomonidan tashkil etilgan. Bu tashkilot asosan 1 million 400 ming aholi yashaydigan G'azo sektorida o'z faoliyatini olib boradi. Bu guruhning kurash taktikasi Isroil bilan kuch ishlatish tamoyili asosida bu davlatni yo'q qilishdir. Shayx Ahmad Yosin 2004-yil 22-martida Isroil harbiyalari tomonidan o'ldiriladi. Hozirgi davrda Xamas siyosiy byurosi raisi Holid Mashal. Lekin bu tashkilotning haqiqiy yetakchisi Ismoil Xoniya hisoblanadi. Xamas harakatining ideologiyasi (mafkurasi) ga binoan har qanday sionist Falastinning dushmani sifatida baholanadi. Falastin davlati barpo etilgandan so'ng bu zamin Islom dunyosining markazi bo'lish kerak edi. Xamas tashkiloti moliyaviy jihatdan radikal islomchilar tomonidan ta'minlanadi.

Xamaschilarning 2006-yildagi saylovlarda g'alaba qozonishi asosida ularning, ayniqsa, G'azo mintaqasi hududida aholiga tub ijtimoiy yordam berganligi yotadi. Bu borada FATH ko'p xatoliklarga yo'l qo'ydi. Gap shundaki, dunyo mamlakatlari tomonidan Falastin aholisi uchun ajratilgan moliyaviy yordam oddiy falastinliklarga borib yetmadi. Boshqacha qilib aytganda FATH yetakchilari orasida korrupsiya bor edi. Korrupsiya bilan kurash olib borish xamaschilarga muvaffaqiyat keltiradi [2. c.198].

Saylov natijalari e'lon qilinganidan so'ng xamaschilarning ekstremistlari Ramalloh, Iordan daryosining g'arbiy qirg'og'idagi FATHning barcha tarafdorlarini parlament binosidan haydab chiqaradilar va ushbu bino tepasiga islomning yashil

bayrog'ini o'rnatadi. FATH hukumati iste'foga chiqadi. Falastin ma'muriyatida qo'shhokimiyatchilik yuzaga keladi. Bir vaqtda Ramalloh, Nablus kabi yirik shaharlar joylashgan Iordan darysining g'arbiy qirg'og'ida prezident (muxtoriyat raisi) M.Abbos hukmronlik qiladi. G'azo hududida esa bosh vazir Ismoil Xoniya yetakchiligidagi Xamas nazorati o'rnatiladi [3].

Ismoil Xoniya 2006-yilning 25-fevralida hukumatning yangi bayonotini tanishtiradi. AQShning "Vashington post" gazetasida Ismoil Xoniya quyidagi fikrlarni bildirgan: "Ma'muriyat shu vaqtgacha Isroil va muxtoriyat o'rtasidagi barcha shartnomalarni qayta ko'rib chiqadi va reviziya qiladi". Bu bilan Xoniya hukumati "Tamoyillar deklaratsiyasi" va boshqa barcha kelishuvlarni bekor qilib, Isroilga qarshi kuch ishlatish siyosatini e'lon qilgandek bo'ldi. Shunday bir vaziyatda, ma'muriyat rahbari Mahmud Abbos prezidentlik vakolatidan foydalanib, 2006-yilning kuzida Ismoil Xoniya hukumatini qonundan tashqari deb e'lon qiladi va bosh vazir vakolatini o'z qo'lida mujassamlashtirib, vaqtincha prezident nafaqat siyosiy masalalarni, balki ichki siyosiy-iqtisodiy masalalarni ham o'z qo'lga oladi. Lekin Mahmud Abbosning qabul qilgan bu qarori muxtoriyat tarkibidan G'azo mintaqasini ajratib qo'ygandek bo'ldi. Chunki Xamas hamon G'azo mintaqasida yetakchi tashkilot edi. G'azo sektoridagi FATHning eng ishongan tog'i - xavfsizlik xizmati idorasi xamaschilar tomonidan egallanib, bino tepasiga Xamas bayrog'i o'rnatiladi. Ayni paytda Xamas harakati G'azo sektoridan M.Abbos tarafdorlarini butunlay haydab chiqaradi va bu hududda o'z hokimiyatini o'rnatadi. Xamas davlat ichidagi davlatga asos soladi. Bu yagona Falastin davlatining shakllanishiga hamon o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda.

2011-yilda ADL tarkibidagi Livan BMTda yana bir marotaba Falastin davlatining tashkil etilishini himoya qildi. Livanning BMTdagi delegatsiyasi boshlig'i Navof Salom mamlakatning "Nahor" nomli ro'znomasiga bergan intervyusida Xavfsizlik Kengashida raislik qilayotganligini nazarga olgan holda, rasmiy Beyrut, imkoni boricha, falastinliklarning mustaqil Falastin davlatini tashkil etish uchun qilayotgan harakatlarini himoya qilishini aytdi.

Bu xabarga ko'ra, Livan prezidenti Mishel Sulaymon ham BMTda nutq so'zlashi kutilmoqda. Shuningdek, Falastin muxtoriyati 2011-yilning 20-sentabr kuni mustaqil Falastin davlatini tashkil erish haqidagi talabni BMTga yuborishni rejalashtiradi [4].

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Киселев К. Марака Рами «Перспективы урегулирования Палестино-Израильского конфликта»//Азии и Африки 2005. N 3
2. Современные международные отношения. Под.ред. А.В.Торкунова. М: 2012.
3. Sobirjon Yoqubov "Falastin: Kechuvda otlar almashtirilmaydi" [http\hurriyat.uz](http://hurriyat.uz).Hurriyat gazetasi 17-iyul 2007-yil.
4. Internet <http://uzbek.trib.ir/Cyrillic/print/4358.html>28.03.2012 12

**SamDU tarix fakulteti "Umumiy tarix" kafedrasi professor-o'qituvchilari, magistrant va iqtidorli talabalarning 2013-yildagi ilmiy tadqiqot ishlari yakunlariga bag'ishlangan ilmiy maqolalar to'plami. Samarqand 2014. 79-82.**

